

MAX WEBER VE MİCHEL FOUCAULT'DA İKTİDAR: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ*

Elif ÇAKICI**

Gülise GÖKCE***

ÖZ: Toplumsal yaşamın her noktasında iç içe geçmiş halde bulunan iktidar olgusu, sosyal bilimlerin en çok ilgilendiği konulardan biridir. İktidar sorunu, farklı açılardan geçmişte de günümüzde de çok sayıda bilimsel çalışma alanına konu olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, "iktidar nedir?" sorusuna verilen cevaplar da çeşitlidir. Bu tanımlar içinde Max Weber'in tanımı artık klasikleşmiş bir tanım olarak kabul edilmektedir. Ancak zaman içinde iktidar olgusu ve bu olguyu açıklamaya yönelik yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, bir yandan hala konuya ilişkin tüm çalışmalara yön veren Weber'in, diğer yandan da iktidar sorunsalının çağdaş temsilcisi sayılan Michel Foucault'nun perspektifinden iktidar kavramının anlam ve kapsamını karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve değerlendirmektir. Daha somut ifade etmek gerekirse; bu çalışma şu sorulara cevap aramaktadır: Weber ve Foucault'nun iktidara yaklaşımlarında ortak noktalar ve örtüşmeler var mıdır? Her iki düşünür arasında metodolojik ve kuramsal farklılıklar nelerdir? Çalışmamızda bu sorular her iki düşünürün eserleri temelinde cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Tartışma, her iki düşünür arasında farklı tarihsel-kültürel ortamlarda yaşamış ve farklı entelektüel akımlardan etkilenmiş olsalar da iktidar kavramlaştırmasına ilişkin farklılıklar olduğu kadar benzerlikler de olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Michel Foucault, Söylem, Max Weber, Rasyonalizasyon.

Makalenin türü: Araştırma

Jel Sınıflandırması: H80, H83, Y5

DOI: 10.54969/abuijss.1026807

Geliş tarihi: 22.11.2021/ **Kabul Tarihi:** 25.01.2022/ **Yayın Tarihi:** 05.07.2022

POWER IN MAX WEBER AND MICHEL FOUCAULT: A COMPARATIVE ANALYSIS

ABSTRACT: The fact that power is intertwined in almost every aspect of social life is one of the central issues that social sciences is interested in. The question of power has been and remains the subject of numerous scientific studies from different angles. Therefore, the answers given to the question that "what is power?" are various as well. Among these definitions, Max Weber's definition is now accepted as a classic definition. Nevertheless, in time, the phenomenon of power and new approaches to explain this phenomenon have emerged. The aim of this study is to analyze and evaluate the meaning and scope of the concept of power from the perspective of Weber, who is still guiding all the studies on the subject, and of Foucault, who is the contemporary representative of the problematic of power. With more concretely a express; this study seeks answers to the that questions: Are there common points and overlaps in Weber and Foucault's approach to power? What are the methodological and theoretical differences between the two thinkers? In our study, these questions are being tried to be answered on the basis of the works of both thinkers.

The discussion reveals that although both thinkers lived in different historical-cultural environments and were influenced by different intellectual currents, there were also similarities as well as differences in conceptualization of power.

Key Words: Power, Michel Foucault, Discourse, Max Weber, Rationalization.

Type of article: Research

Jel Classification: H80, H83, Y5

DOI: 10.54969/abuijss.1026807

Received: 22.11.2022/ **Accepted:** 25.01.2022/ **Published:** 05.07.2022

* Elif Çakıcı'nın aynı başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

**Öğr. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, elifcakici95@gmail.com, ORCID:0000-0003-1324-7873

***Prof Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya, ggokce@selcuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-3162-0144

Kaynak gösterimi için:

ÇAKICI, E. ve GÖKCE, G. (2022). Max Weber ve Michel Foucault'da İktidar: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Antalya Bilim Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), ss.5-25. DOI: 10.54969/abuijss.1026807.

1. GİRİŞ

Toplumun neyin belirlediği ve şekillendirdiği sorusunu cevaplama çabalarında Karl Marx'tan bu yana iktidar sorunsalı sosyal bilimcilerin öncelikli uğraş alanını olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern dönem iktidar çözümlerinde ise Max Weber'den sonra öne çıkan bir başka düşünür Michel Foucault'dur. Bu nedenle bu çalışmanın konusunu Weber ve Foucault'nun iktidar anlayışının karşılaştırmalı analizi oluşturmaktadır.

Weber ve Foucault'nun düşünceleri ülkemizde bugüne kadar birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Ancak iktidar kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımlar üzerine yapılan çalışmalar arasında genelde interdisipliner karşılaştırmalar sınırlıdır; özelde de Weber'in yaklaşımı ile Foucault'nun bakış açısı arasında henüz karşılaştırmalı bir analiz ve değerlendirme yoktur. Bu çalışmanın amacı, her iki düşünürün eserlerinden hareketle iktidar kavramını ele alış biçimindeki ortak noktaları ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Weber ve Foucault'nun araştırma konusu yapılmasının başlıca nedeni, iktidar kavramını ve modern toplumda iktidarın analizini farklı boyutlarıyla ele alıp incelemeleridir.

Weber ve Foucault'nun tarihsel ve kültürel koşulları, yaşam ve etkinlik alanları ve içinde buldukları entelektüel çevre birbirinden çok farklıdır. Weber'in düşüncesini liberal burjuvazinin fikirlerinin etkili olduğu bir toplumsal-kültürel çevre şekillendirirken, Foucault'nun düşünceleri daha çok anti-otoriter ve sol entelektüel bir dünya görüşünden beslenmiştir. Hem bu düşünce akımları arasındaki farklılıklar hem de her ikisinin farklı tarihsel dönemlerde yaşamış olması iktidar olgusuna yaklaşımlarını ilginç kılmaktadır. Çalışmada iki büyük düşünürün metodolojik yaklaşımlarının ontolojik ve epistemolojik arka planlarıyla birlikte incelenmesiyle bu yaklaşımlar çerçevesinde geliştirdikleri iktidar anlayışlarının karşılaştırılarak aralarında herhangi bir örtüşme veya yakınlaşma olup olmadığı sorusunun cevaplanması amaçlanmaktadır. Daha somut olarak bu çalışmada öncelikle şu sorulara cevap vermeye çalışılmaktadır: Weber ve Foucault'nun iktidara yaklaşımlarında ortak noktalar ve örtüşmeler var mıdır? Her iki düşünür arasında metodolojik ve kuramsal farklılıklar nelerdir?

Çalışmamızda Foucault'nun iktidar çözümlemesi ile kıyaslanabilirlik oluşturmak amacıyla önce Weber'in iktidar anlayışı meşruiyet, otorite, rasyonelleşme ve bürokrasi ile ilişkileri temelinde ortaya konmaya çalışılmaktadır. Ardından Foucault'nun iktidara yaklaşımı ele alınıp irdelenmektedir. Ancak Foucault'nun iktidara yaklaşımı ele alınırken burada Foucault'nun ilk çalışmalarından ziyade 70'li yıllardan sonraki "Bilginin Arkeolojisi", "Biyopolitikanın Doğuşu", "Hapishanenin Doğuşu", "Cinselliğin Tarihi" vb. çalışmaları esas alınmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında her iki düşünürün yaklaşımları karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaktadır. Çalışmamızın yöntemi, literatüre dayalı bir karşılaştırma ve değerlendirmedir.

2. İktidar Kavramı

İktidar kavramını genel anlamıyla tanımlama çabasına öncelikle sözlük anlamından başlayacak olursak, iktidar, "bir işi gerçekleştirmek için gereken kuvvet, muktedir olma, yapabilme, takat, kudret, erk" şeklinde tanımlanır (Doğan, 2014: 832). İngilizce 'power', Almanca 'macht', Latince 'potestas' ve Fransızca 'pouvoir' kavramlarının Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır. 'Power' kelimesi ilk bakışta Türkçeye her ne kadar 'güç' olarak

çevrilse de aslında sadece ‘fiziksel güç’ anlamını taşımaz. Kelime ilk anlamında ‘bir şeyi yapma kabiliyeti ya da gücü’ olarak tanımlansa da ayrıca ‘bir şeyi yapma ya da insanlara yaptırma yetkisi, hakkı’ ve dahası ‘hükümet idaresini elde bulundurma, hükümet’ şeklinde ikincil anlamlara sahiptir (Collin, 2004: 185). İktidar aynı zamanda ‘başkalarını kontrol edebilme olanağı’ (Sönmezoğlu, 1980: 83) ya da ‘insanlara (ya da insan dışı varlıklara) başka bir durumda olsa yapmayacakları şeyleri yaptırma kabiliyeti’ (Mclean, 2003: 396) olarak da tanımlanır. Dursun (2002: 91) iktidardan, “başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme ve kendi istek ve arzularına göre yönlendirebilme gücü” olarak bahsederek bu tanımları genişletmiştir. Heywood (2016: 139) da bu ham olguyu ‘yetenek’ terimiyle açıklığa kavuşturur ve iktidardan “istenilen bir sonucun gerçekleştirilmesi yeteneği” olarak bahseder. Cevizci (2017: 1022) ise iktidarı, “etkide ya da eylemde bulunma imkânı veren hukuki, siyasi ya da ahlaki güç” şeklinde tanımlar.

İktidar ilişkilerinin ortaya çıkışıyla ilgili konular toplum teorisinde her zaman ilgiyle karşılanmıştır. Aristo’dan Marx’a kadar kabul edilen genel sav, insanın doğaya hâkimiyet de dâhil olmak üzere, amaçlarına yalnızca iş birliği yoluyla ulaşma becerisine sahip, toplumsal bir hayvan olduğudur. İnsana özgü bu amaçlar sınırsızca çeşitlendiği için pek çok sayıda toplumsal ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Etkileşim içinde bulunan insanların oluşturduğu aileden tutun, ekonomi ve devleti içeren biçimlere kadar büyük ve küçük çok sayıda toplumsal ilişki ağları mevcuttur. Oluşan toplumsal ilişkileri birbirinden farklı kılan özellik ise, karşılıklıları ihtiyaçların güdüsel olarak daha güçlü olmaları değil, insanın amaçlarına ulaşmasının araçları olarak daha etkin olmalarıdır. Belirli bir iktidar biçimi hiçbir şekilde insanın asli amaçlarından biri olamaz. İktidar, insanın asli ihtiyaçlarını tatmin etmenin örgütsel bir aracı olarak karşımıza çıkar. En genel anlamıyla iktidar, kişinin çevresi üzerinde hâkimiyet kurmak yoluyla amaçlarını kovalayabilmesi ve o amaçlara ulaşabilmesidir (Mann, 2012: 16-17). Talcott Parsons’ın ifade ettiği biçimiyle iktidar, “kişinin ulaşmak istediği amaçlara ulaşmasının, bu amaçlar ne olursa olsun, genelleşmiş bir araçtır” (1966: 199’dan aktaran: Mann, 2012: 17).

İktidarı amaçların elde edilmesinde kullanılan bir araç olarak görenlerden biri de Adolf A. Berle’dir. Berle, iktidarı, “bir grubun veya cemiyetin kaynaklarını, belirtilen hedeflere ulaşma yolunda kullanabilme kapasitesi” olarak tanımlar. Ayrıca ona göre, iktidar insanın bir özelliğidir. İktidarı ele geçirme içgüdüleri içinde, hisler ve her normal insanın özellikleri de bulunur; her normal insan da bu yoldan geçer ve bir ölçüde iktidar uygular. Bir müddet, bir annenin çocuğu üzerinde uyguladığı iktidar anı kadar kısa veya despot bir imparatorun iktidarı kadar uzun veyahut ikisi arasında herhangi bir ölçüde olabilir. Çocuk bahçesinde, diğerleri üzerinde üstünlük kuran bir çocuk, bir mektepteki talebe, bir dairenin ikinci derecedeki bir müdürü, iş adamları, askerler, ticari imparatorlar, politikacılar ve başvekiller, küçük ya da büyük durumlarda, iktidar uygularlar. İktidar, sadece evrensel bir içgüdü değildir. Aynı zamanda, evrensel bir tecrübedir (1969: 54).

İktidar kavramını “etki” kavramından yararlanarak açıklama eğilimi olduğu görülmektedir. Bu anlayışta, iktidarın en genel anlamıyla, bazı kişiler ya da kümelerin, başka kişiler ya da kümeler üzerindeki etkisini anlattığını söyleyebiliriz. Robert Dahl, iktidar kavramını bu doğrultuda tanımlayanlardandır. Ona göre iktidar, “A’nın B’ye, A’nın müdahalesi olmasaydı yapamayacağı bir şeyi yaptırma yeteneği”dir. (Dahl, 1963’ten aktaran: Akal, 2016: 49). Etki; kaba kuvvet, ceza verebilme yeteneği, servet, saygınlık, sevgi, norm ve değerler vb. çeşitli biçimler altında ortaya çıkabilir. Dahl, iktidarı bu etki faktörlerinden zorlayıcılık yardımıyla tanımlamaktadır. Zorlayıcılık ise, bu tehdide uğrayanların iradelerini

kirabilecek nitelikte yaptırımlar uygulama yeteneği olarak anlaşılmalıdır. İşte, etki kullanımının özel bir hali olan iktidarı genel anlamda ‘etki’den ayıran yaptırımlara başvurma tehditidir (Duverger, 2017: 124). Aynı şekilde, Lasswell ve Kaplan da iktidarı özel bir etki tipi olarak görürler:

“İktidarı, genel anlamda etkiden ayıran, yaptırımlara başvurma tehditidir. İktidar etki kullanımının özel bir hali olup, benimsenilmiş olan belli bir siyasete uyulmadığı için, ya doğrudan doğruya ağır kayıplar verdirerek ya da bu yönde bir tehdit ileri sürerek, başkalarının siyasetlerini etkileme sürecidir” (Lasswell ve Kaplan, 1950’den aktaran: Duverger, 2017: 124).

Lukes de iktidarı “etki” kavramından hareketle açıklamaktadır. Lukes’e göre iktidar, tanımı gereği yukarı olan bir şeydir. En sade biçimiyle iktidar, A’nın, B üzerine, uyguladığı bir şeydir. B’nin çıkarlarının tersi bir yönde, A’nın B’yi etkilemesidir (2016: 27). İktidarı bir etki hali olarak düşünenler genellikle iktidar ve güç kavramlarını birbirinin yerine kullanabilmektedirler. Her ne kadar iktidar ve güç kavramları çoğu zaman bir arada ve birbirinin yerine kullanılıyorsa da sosyal bilimlerde güç ve iktidar aynı şey değildir. Güç, iktidara göre daha somut ve görünür bir olguyu ifade eder. Bu nedenle güç daha algılanabilir bir nitelik taşımaktadır. İktidar, güç kavramından daha kuşatıcıdır. Çünkü her iktidar, salt şekilde olmasa da aynı zamanda bir güçtür ama her güç bir iktidar değildir (G. Gökçe ve O. Gökçe, 2018: 92-93).

İktidar tanımı bakımından literatür oldukça kalabalıktır. Esasen birçok yazar iktidarın zorunlu olarak ‘özü bakımından tartışmalı’ bir kavram olduğunu ileri sürer. İktidarı saf bir sosyolojik bir kavram olarak ele almak mümkün değildir. Çünkü henüz onun neye işaret ettiği konusunda gerçek bir uzlaşmaya varılmamıştır (Barry, 2018: 141). Bu anlaşmazlıkların üç temel kaynağı olduğu söylenir: Sosyal bilimler alanındaki farklı disiplinler, iktidarı tanımlarken ilk olarak, birbirinden farklı iktidar temellerine vurgu yaparlar, örneğin; varlık, statü, bilgi, karizma, güç ve otorite; ikincisi farklı iktidar biçimleri belirtirler, örneğin; etki, zorlama ve kontrol; üçüncü olarak da iktidarın farklı kullanımları üzerinde dururlar, örneğin; bireysel ya da toplumsal amaçlar, siyasal amaçlar, ekonomik amaçlar gibi. Sonuçta, birçok disiplin, onların kuramsal ve pratik ilgi alanına göre iktidarın farklı yönlerine dikkat çekmiştir. Son olarak, sosyal ve siyasal teorinin esasen sosyal ve siyasal düzenin çatışmaya ya da uzlaşmaya dayanan doğası hakkındaki tartışmaları derinlemesine içermesinin, tanımları farklılaştırdığını söyleyebiliriz (A. Kuper ve J. Kuper, 2003: 657). Gordon Marshall ise tanım konusunda bu denli tartışmanın yapılmasını, iktidarın ‘toplumsal tabakalaşmanın merkezindeki kavram’ olmasına bağlamaktadır (1999: 328).

Buraya kadar yapılan tanımlamalar ve açıklamalardan yola çıkarak iktidar kavramının çok geniş bir çerçeveye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu iktidar kavramsallaştırmalarının ortak noktaları “iktidar”ın düzeltme ve ikna etme amacı güden, iktidarı yeniden tanımlama çabaları olmalarıdır. İktidarın “kime verildiğine” odaklanarak, “iktidarın kimin üzerinde kullanıldığı” sorusunu gözden kaçırılır. Böylece iktidarın bir ilişki değil, bir “kapasite”, “araç”, “kabiliyet” olduğuna işaret edilir (Lukes, 2016: 40). Haliyle iktidarın insanların üzerinde kullanıldığı olgusu tamamıyla göz ardı edilir. Böyle bir olguyu göz ardı etmemek hatta bizzat bu sorunun üzerine odaklanmak demek bizi modern iktidar çözümlemelerine götürecektir. Bu noktada Weber’in iktidar anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Weber içinde yaşadığımız toplumların modernleşme ve rasyonelleşme sürecinde giderek artan bir kurumsallaşma yaşadığını ifade etmiştir (Şengül, 2015: 42).

3. Max Weber'de İktidar Anlayışı

Weber iktidar kavramını, “bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temel dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumunda olma ihtimali” olarak tanımlamaktadır (2017: 36). Bu tanım her süreçte ve her ilişkide iradesi gerçekleşen faili iktidar olarak görmektedir. Böylelikle insanlar arasındaki her tür ilişki iktidarın kapsamı içine girmektedir. İktidar olgusu toplumsal hayatın gereği olarak yaşamın içindedir, adeta ilişkinin kendisi haline dönüşmekte, geniş bir alanı kapsamaktadır (Lukes, 2006: 715). Dolayısıyla, “iktidar”, sosyolojik açıdan içeriği çok belirsiz bir kavramdır. Bir insanın düşünülebilecek tüm nitelikleri ve düşünülebilecek tüm ihtimallerin bileşkesi, bir bireyi belli bir durumda kendi iradesini zorla kabul ettirme konumuna getirebilmektedir. Bundan dolayı sosyolojik anlamda otorite kavramının daha net olarak açıklanması gerekmektedir (Weber, 2017: 37).

3.1. Kavram Sarmalı: İktidar, Meşruiyet ve Otorite

Otorite “belli içerikteki belli içerikteki bir emre belli bir grup insanın itaat etme ihtimali”dir (Weber, 2017: 37). Otorite iktidarın diğer insanlar üzerinde uygulanmasının her türünü içermez. Otorite bu anlamda boyun eğmenin, basit alışkanlıktan avantajın neredeyse tamamen rasyonel olarak hesaplanmasına kadar çok çeşitli nedenlere dayanabilir. Bu nedenle her gerçek otorite formu gönüllü asgari bir boyun eğişe, yani itaate (gizli nedenlere ve gerçek kabullenişe dayanan) çıkara işaret etmektedir (Weber, 2012b: 331).

İktidar olgusu sadece muvaffak olacak biçimde başkalarına emirler veren birinin varlığına bağlıdır, iktidar olgusu için bir idari organın ve teşkilatın bulunması mutlak şart değildir ama -en azından bütün olağan durumlarda- bunlardan bir tanesinin bulunması gerekmektedir. Bir teşkilatta üyeler üye olmaları bakımından yürürlükteki kurallara yani düzene uygun şekilde teşkilattaki iktidar ilişkilerine tabi olmuşlarsa bu teşkilata *iktidar teşkilatı* olarak nitelendirilebilir. Weber bunu şu şekilde açıklamaktadır (2018: 94; 2017: 38):

“1. Kişinin bir iktidar sahibi olmaksızın başkaları üzerinde iktidar kurabilmesi mümkündür. Örneğin; ailede baba herhangi bir idare organı olmadığı halde iktidar sahibidir. Veyahut kendi bölgesinden gelip geçen kervanlar ile insan ve mallardan haraç alan bir bedevi reisi bölgesinden geçip giden belirsiz, sürekli değişen ve aynı teşkilata mensup olmayan insanlar üzerinde iktidar sahibidir. Kimi durumlarda bu iktidarı kendine bir idari organ gibi hizmet eden maiyetiyle sağlar.

2. Bir idari organa sahip olan bir teşkilat, her zaman (belli bir çapta) iktidar teşkilatıdır. Ancak burada kavram görecelidir. Çünkü normal bir iktidar teşkilatı aynı zamanda bir idari teşkilattır. Yönetiş biçimi, yöneticilerin nitelikleri, tasarruf olunan nesnelerin niteliği, iktidar sahasının genişliği gibi şeyler bir teşkilatın kendine has niteliklerini belirlemektedir. İlk iki olgu (yönetiş biçimi, yöneticilerin nitelikleri), büyük ölçüde iktidarın dayandığı meşruiyet temellerinin niteliğine göre belirlenmektedir.”

Weber'de otorite kavramı ise, *anlam* ve *meşruluk* nosyonlarıyla ilişkilendirilmiştir. Meşruluk, kabul edilebilir bir anlamdır, ona katılanların gözünde bir toplumsal ilişkiyi üzerinde taşıyan anlamdır. Weber'de her toplumsal ilişkinin otoriteden ileri gelmediği ve dolayısıyla anlam ve meşruluğun yalnızca otorite biçimleriyle ilinti olmadıkları açıkça görülmektedir. Ancak Weber bir otorite biçiminin edinebildiği meşruluk üzerinde özellikle çalışmıştır (Corcuff, 2008: 75).

Weber *itaati*, bir kısıtlamaya tabi olmak olarak görmemektedir. Onun için itaat, hipotez gereği itaat ediliyor gibi yapılan bir düzenin -çünkü bu düzeni veren, itaat edenin

gözünde onu vermekte haklıdır- benimsenmesi yoluyla katılımı ifade etmektedir. Weber’i büyüleyen şey iradi bir itaate yakın olan bu katılımdır. Bu katılımda buyuranın geçerlilik sıfatlarına, dolayısıyla ona atfedilen niteliklere yönelik bir değerlendirme söz konusudur. Weber böylece, politik otoritenin yapay karakterini aydınlatmaktadır. Politikacıların sanatı, bütünüyle, itaat edenleri, bu niteliklere sahip olduklarına ikna etmekten ibarettir. Meşruiyete duyulan bu inanç bir meşruiyet talebine referansla anlaşılmalıdır Kendine itaat ettirme kapasitesine sahip olan otorite, inanç ve temsillere dayanan itaati gerektirmektedir (Fleury, 2009: 91). Bunu Weber’in “her hakiki otorite ilişkisi içinde asgari bir boyun eğme iradesi taşıır” sözleri açıkça ortaya koymaktadır (Weber, 1921: 285’den aktaran: Corcuff, 2008: 75).

Weber iktidarı bir ilişki olarak tanımlamaktadır ve iktidarın ortaya çıkış, kurumlaşma ve çöküş koşullarının sınırlarını çizmek amacıyla analizini bu bağın doğasına yöneltmektedir. Güçler ilişkisi olan iktidar, “nüfuz” terimleriyle, bir bireyin diğer bireylerin eylemi üzerindeki eylemiyle ifade edilmektedir. Eşitsiz güç ilişkileri nispeten istikrarsızlaştığından, otorite, bir düzenin yerleşik olma olasılığına gönderme yapmaktadır. Otoritenin bu tanımı, toplumsal bir ilişki içinde kendi istencinin zafer kazanması için “her türlü ihtimal”in olması olasılığına denk düşmektedir. Bu “ihtimal” düzenin meşruiyetine olan inanca dayanmaktadır. Bu durumda sorun, meşruiyete olan inancın üretim koşulları sorunu haline dönüşmektedir. Ayrıca egemenliğe katılma biçimleri ve iktidarın kendini ilişkiyel biçimde nasıl tanımladığını keşfetmek için otoritenin kabul biçimlerini anlamak gerekmektedir. Weber’e göre otorite bir bireyin bir diğeri karşısındaki tavrının uygunluğunun somut olasılığıyla çakışmaktadır. Bundan böyle Weber’e göre otorite doğal bir olgu değil, toplumsal bir yapıdır. Otorite iç karartıcı alışkanlıktan ereklilik bakımından rasyonel saf mülahazalara kadar uzanan uysallığın en çeşitli gerekçelerine dayanabilir (Fleury, 2009: 92). Sonuç olarak, Weber’in otorite kavramı, otorite altındakilerin gönüllü olarak uyum gösterdikleri ve bundan başkalarıyla birlikte genel anlamda yararlandıkları geniş bir iktidar ilişkileri yelpazesıyla bağdaşmaktadır (Lukes, 2016: 158).

Weber’in iktidar ve otorite arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşünü dört noktada toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, iktidarın kapsamının otoriteden geniş olduğu ve özellikle dar anlamıyla hâkimiyetin içermediği bütün hâkimiyet durumlarını -yani en katıksız biçimi pazardaki tekeli hâkimiyet olan fakat aralarında gayri maddi kıymetlerin değış tokuşu ilişkileri de bulunan çıkarların kümelenmesine dayanan iktidarın biçimlerini- kapsadığı görüşüdür. Weber pazar ilişkilerinde ayrı olarak toplumun ürettiği ilişkileri, bütün koruyucu-korunan arasındaki ilişkileri ve siyasal birimler arasındaki ilişkileri de bunların arasında saymaktadır. İkincisi, Weber’in otoriteye rızanın her türlüşünün yöneticilere dayatılmadığı yönündeki görüşüdür: “Kural olarak (...) iktidarı (...) devralan siyasal yönetici yönetilenlerle, bağımsız askeri kuvvetin dışında var olan ve yöneticinin yetkilerinin geleneksel olduğu süreçte meşru olduğu inancına dayanan rızaya bağlı bir cemaat yoluyla bağlantı içindedir”. Bununla birlikte Weber özellikle demokratik otorite biçimleriyle ilişkili olarak realist bir iktidar çözümlemesi eğilimindedir. Weber doğrudan demokrasiyi, idareyi istikrarsız ve muteber kişilerce yönetime dönüşme eğilimi gösteren bir durum olarak görmektedir (Lukes, 2006: 718).

Üçüncüsü; otorite tipinin (bir hâkimiyetin geçerliliğinin nihai gerekçeleri) her özel hâkimiyet durumunda yönetici veya yöneticiler ile aygıt arasında ilişkinin çeşidinin, yönetici(ler) ve yönetim aygıtının yönetilenlerle ilişkisinin çeşidinin ve özgül örgütsel yapısının, yani emir yetkilerinin dağıtmaktaki özgül biçiminin asli unsuru olduğu ve bu

ilişkileri açıkladığı yönündeki görüşüdür. Dördüncüsü ve sonuncusu; Weber'in iktidarın zorlama veya kuvvet biçimindeki nihai rolünün otoritenin uygulanması için vazgeçilmez bir destek olduğu, “çünkü bireylerin çoğunun topluluğun kendilerine dayattığı yükümlülükleri sırf bu yükümlülüklerin ardındaki fiziki zorlama olasılığını bildikleri için yerine getirecek şekilde kurulmuş olma” (Lukes, 2006: 718) niteliğini siyasal topluluğun kurumsal olarak örgütlenmiş bütün öteki cemaatlerden çok daha fazla taşıdığı yönündeki görüşüdür.

Weber iktidar mücadelesinin, toplumsal eylemin her alanına yayılarak, toplumsal yaşamın içkin bir özelliği olduğunu düşünmektedir. O, iktidarı ekonomik çıkarlara ve sınıf yapısına göre tanımlayan Marksist yoruma katılmamaktadır. Weber'e göre iktidar toplumsal eylem temelindedir; bu açıdan da iktidar, kişilerin ya da grupların başkaları karşı çıktığında bile kendi istedikleri şeyleri gerçekleştirebilecek olmalarıdır. Yani iktidar, toplumsal bir ilişkidir. Weber'e göre bireyler salt muhtemel ekonomik kazançları nedeniyle, kendiliğinden iktidar peşinde koşmamaktadırlar: İktidar, ekonomik güç dâhil olmak üzere kendi başına, yani getirdiği toplumsal onur nedeniyle de değerli olabilir. Bunun için tek bir iktidar kaynağı yoktur ve nitekim Weber'in argümanının sonuçlarından birisi de toplumun ekonomik örgütlenmesindeki değişikliklerin otomatik biçimde güç paylaşımındaki değişikliklere yansımamasıdır (Swingewood, 1998: 227).

3.2. Rasyonelleşme ve Büyü Bozumu

Rasyonelleşme kavramı olarak, “geleneksel fikir ve inançların yerini, metodolojik kural ve yordamlar aracılığıyla biçimsel araç-amaç düşüncesinin aldığı uzun vadeli toplumsal süreç” olarak tanımlanmaktadır. Weber'e göre büyü bozumu ve rasyonelleşme, modernliğin ayırt edici özelliklerinin gerçekçi bir biçimde anlaşılmasını sağlayan uzun vadeli dünyasal-tarihsel ve toplumsal bir süreçtir (Giddens ve Sutton, 2016: 40). Weber bu süreci şu şekilde açıklamaktadır (2014: 230):

“Entelektüelizasyon ve rasyonalizasyonun artması, içinde yaşadığımız koşullar hakkındaki bilgimizin artması ve genelleşmesi demek değildir. Ama başka bir şey demektir: İsterse insanın her an öğrenebileceği bilgisi ya da inancı demektir. Yani ilke olarak işe esrarengiz, hesaplanamaz güçlerin karışmadığını, tersine ilke olarak insanın her şeyi hesaplayarak denetleyebileceğini bilmektir. Bu da dünyanın “büyüsünün bozulması” demektir. Artık, esrarengiz güçlerin varlığına inanan vahşiler gibi, ruhları yardıma çağırarak ya da onlara egemen olmak için büyü araçlarına başvurmak gerekmiyor. Teknik araç ve hesaplarla işler hallediliyor. Entelektüelizasyon, her şeyden önce bu anlama geliyor.”

Weber modernliğin dünyasının Tanrılar tarafından terk edildiği görüşündedir. Ona göre, insan Tanrıları kovmuş ve daha önceki çağda tesadüf tarafından olduğu kadar tutku ve bağlılık tarafından, kişisel çekicilik ve kişisel sadakat tarafından, fazilet ve karizmatik kahramanların etiği tarafından yönetilmiş görünen şeyleri rasyonelleştirmiş, hesaplanabilir ve tahmin edilebilir yapmıştır (Cosser, 2015: 214). Ancak dünyanın ve hayat tarzının rasyonel bir biçimde kavramsallaştırılması, irrasyonel öğelerin de rasyonalizasyon sürecine tabi tutulmalarını gerektirmiştir (Çiğdem, 1997: 138). Çünkü bu süreçten kaynaklanan rasyonalite, aynı zamanda irrasyoneldir. Örneğin kendi yaşam standardını güven altına almak için para kazanmak rasyonel ve anlaşılabilir. Fakat para kazanmak için para kazanmak ve ‘kendinde son bulan kar sağlama’ irrasyoneldir. Bu olgu şunu ifade etmektedir: rasyonalizasyonun her örneğinin altına, kaçınılmaz olarak irrasyoneliteni doğuracağı yazılmıştır (Löwith, 1999: 96).

Weber'in geniş ve kapsayıcı bir temayla Batı kültürünün “spesifik ve kendine özgü rasyonalizmi” ve onun özgün kökleri ve gelişimi ile ilgilenmesi onun sosyolojisinin merkezi

konumundadır. Bununla birlikte Weber'in eserlerinde açık bir rasyonelleştirme tanımı çıkarmak zordur (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 136). Weber bu süreci çeşitli kurumsal alanlar açısından belgelemeye çabalamıştır (Coser, 2015: 214). Weber'in çalışmalarında rasyonelleşme terimini farklı şekillerde kullandığı ya da tanımladığı görülmektedir: Bürokrasinin rasyonel örgütlenme biçimi olduğu düşünülebilir, siyaset alanındaysa, Weber'in "rasyonel-yasal otorite" olarak adlandırdığı bir meşruiyet ideal tipi vardır. Eylem teorisinin kendisi de "araç rasyonalitesi" ve "değer rasyonalitesi" dâhil olmak üzere farklı ideal tiplere bölünmüştür. Dolayısıyla rasyonalitenin Weber'in merkezi kavramı olduğu ve rasyonelleşmenin dünya tarihindeki, özellikle de Batı toplumunun gelişimindeki ana eğilim olduğu iddia edilmektedir (Collins, 2017: 88). Bir başka deyişle, Weber'in tezi, Batı dünyasının özgüllüğünün rasyonellikte yatıyor olduğudur (Fleury, 2009: 35).

Weber için rasyonelleşme, sosyal yaşamın gittikçe daha fazla yönünün amaç-araç hesapları ve verimlilik meseleleriyle şekillenmeye başladığı Batı'da ortaya çıkan bir değişim sürecidir. Bu süreç, insanların düşünce ve eylemlerini geleneksel pratiklerin, alışlagelmiş eylemlerin ve duygusal yönelimlerin biçimlendirdiği önceki dönemlerle tam bir karşıtlık içindedir. Weber rasyonelleşmenin sırf kapitalist ekonominin gelişmesi ve onun akılcı muhasebe ile ölçme hususuna duyduğu gereksinimle değil bunun yanında, akılcılığı teşvik eden bilimsel kurumların artması ve örgütün en etkili ve baskın formu durumuna gelen *bürokrasi* aracılığıyla da pekiştiğini ileri sürmüştür (Giddens ve Sutton, 2016: 41). O, rasyonelleşme biçimlerini sistematik bir biçimde incelemiş, toplumsal faaliyetlerin tüm alanlarında (din, hukuk, iktisat, şehir, politika, hatta sanat) bunları aramaya çalışmıştır (Fleury, 2009: 35).

Weber'e göre birbirleriyle olan tarihsel bağlantılarına rağmen ekonomik hayat, hukuk, idare ve dinsel ahlak alanlarındaki rasyonelleşme süreçlerinin tek bir kapsayıcı gelişim içine sığdırılması mümkün değildir. Zira Weber için rasyonelleşme tek bir süreçten ziyade farklı tarihsel kaynaklardan, farklı hızlarda ilerleyen ve farklı çıkar ve değerlerin ilerletilmesinden doğan ayrı ama birbiriyle ilişkili çeşitli süreçlerden oluşmaktadır (Brubaker, 2017: 25).

Weber rasyonelleşmeyi somut olarak tanımlamamıştır (Collins, 2017: 91) ama onu her zaman belgelemeye çalışmıştır. Onun din sosyolojisindeki çalışmaları büyüsel prosedürlerin yerini insanın ilahi olanla ilişkisinin sistematikleşmesinin almasına neden olmuş olan "dinsel yaşamın" aşamalı olarak rasyonelleşmesinin karmaşık ve çapraşık biçimlerinin izini sürmek demektir (Coser, 2015: 214). Öyleyse onun rasyonalizmin ve rasyonalitenin ürünü olan asketik Protestanlık ve modern kapitalizme göreli olarak çeşitli rasyonalite nitelendirmelerine gitmesi de bu çabayı göstermektedir:

"Weber, hem asketik Protestanlığın hem de modern kapitalizmin yanlarını 'rasyonel' olarak defalarca betimler. Dolayısıyla modern kapitalizm, rasyonel (hesaplı ve sistematik) kar arayışı, biçimsel olarak serbest emeğin rasyonel (sistematik ve hesaplanabilir) örgütlenmesi ve rasyonel (kesin, bütünüyle nicel) hesaplama işlemleriyle yürütülen ve rasyonel (kural-bağımlı, öndeyilenebilir) yasal ve siyasal sistemlerle garanti altına alınan pazardaki rasyonel (gayri şahsi ve bütünüyle araçsal) mübadele aracılığıyla tanımlanır. Asketik Protestanlık rasyonel (metodik) özdenetim ve rasyonel (tutarlı) bir kader doktriniyle bireylere empoze edilen hoş görülemez baskıdan kurtulmanın rasyonel (psikolojik olarak etkili ve mantıksal olarak makul) aracı olarak kendini rasyonel (mutedil, vicdani) ekonomik eyleme rasyonel (amaçlarla) adayışla nitelendirilir" (Brubaker, 2017: 14).

3.3. Bir İktidar Aracı ve Alanı Olarak Bürokrasi

Weber iktidarı otorite, meşruiyet gibi kavramlarla ele almıştır. Bunun yanı sıra Weber'in iktidarı ele alışının bir diğer önemi, modern rasyonalizm ile bir iktidar tahayyülünü ima etmesinden kaynaklanmaktadır. Weber iktidarı toplumun rasyonalizasyonunun bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bürokrasi, rasyonaliteyi ortaya çıkaran örgütsel bir ilişki olarak dikkat çekmektedir. Bürokrasinin; hız, netlik, dosya bilgisi, ölçülülük ve ast-üst ilişkisi gibi özellikleri rasyonaliteye hizmet etmektedir. Weber, yönetim aygıtı ve bürokrasinin bir tahakkümün kurulmasına yol açtığını ileri sürmektedir (Brubaker, 2017: 40).

Weber belirlediği otorite tiplerinden rasyonel-yasal otoritenin uygulamasının en saf tipi olarak kabul ettiği "bürokrasi" ile çalışmalarında yoğun biçimde ilgilenmiştir (2012c: 223). Weber'e göre bürokratik örgüt, modern siyasa, modern ekonomiye, modern teknolojiye biçim veren ayrıcalıklı vasıta. Makine üretiminin el sanatı yöntemlerine üstün olduğu gibi bürokratik örgüt tipleri, bütün diğer yönetim biçimlerine teknik olarak üstündür (Coser, 2015: 212).

Weber, bir örgütün ideal bürokrasi türüne ne kadar çok yaklaşırsa, kurulduğu amaçları gerçekleştirir o kadar etkili olacağını ileri sürmüştür. O çoğu zaman bürokrasileri, rasyonellik ilkesine göre çalışan gelişmiş makinelere benzetmiştir. Ama Weber bürokrasilerin etkisiz de olabileceğini fark etmiş ve pek çok bürokratik işin sıkıcı olduğunu, yaratıcı kapasitelerin uygulanması için pek az fırsat tanıdığını kabul etmiştir (Giddens ve Sutton, 2016: 846-847).

Weber'in, bürokrasilerin pozitif özelliklerini tartışmasına karşın yine de onlara yönelik tutumunda temel bir belirsizlik olduğu gözden kaçmamaktadır. Weber bürokratik idarenin avantajlarını ayrıntılı olarak açıklamış ama, onların sorunlarına da yer yer işaret etmiştir. Onun başlıca korkusu, bürokratik yaşamın tüm yönlerine egemen olan rasyonelleşmenin, bireysel özgürlüğe bir tehdit oluşturma ihtimalinin mevcut oluşudur. Weber bu tehdidi şu şekilde ifade etmektedir:

"Dünyada hiçbir makine, insanların bu aygıtı kadar kesinlikle ve üstelik bu kadar ucuz çalışmaz. ... Rasyonel hesaplaşma... bu bürokratik makine içindeki her çalışanı bir çark dişine ve çalışanın kendisini bunun ışığında görmeye indirger, böylece o, basitçe, kendisini daha büyük bir çark dişine dönüştürmenin yolunu arayacaktır... Bürokratikleşme tutkusu bizi umutsuzluğa götürür." (Weber, 1968: 1401'den aktaran: Ritzer ve Stepnisky, 2014: 130).

Weber'e göre modern devlet her yerde bürokratikleşmektedir. Bürokratik organizasyon onu denetleyenlerin elinde teknik yönden en üstün *iktidar aracı* haline gelmiştir (Weber, 2014: 338). Devlet, bürokratların yalnızca kendi çıkarlarına hizmet eder görünen özerk bir role bürünmüş ve bürokrasi de kendi içinde giderek daha kalıcı nitelikler taşıyan bir güç biçimini almıştır. Bu, aynı zamanda idarenin tümüyle bürokratikleşmesi halinde kırılması imkânsız görünen bir tür güç ilişkisi kurulmuş demektir. Bürokratik teşkilatlar ya da bunlardan yararlanan iktidar sahipleri, bilgilerini ve niyetlerini gizli tutarak, meslektan yetişmiş olanların üstünlüğünü ve güçlerini artırma çabası içindedirler (Berberoglu, 2014: 24).

Weber'e göre toplumsal teşkilatlanmanın bürokratik biçimi kendini sahip olduğu bu güçler vasıtasıyla toplumu ve içindeki bireyleri kontrol ve tahakküm altına almaya elverişli hale getirmiştir. Bu sonucu olarak da bürokrasi, başarıyla çözülmesi ya da ortadan kaldırılması imkânsız bir siyasi güce dönüşmüştür (Berberoglu, 2014: 27).

Weber toplumun rasyonelleşmesinin olumsuz sonuçları olabileceğinden endişe ederken, bürokratik rutinin ve bürokratik sınıfın yaşamlarımız üzerindeki otoritesinin, bürokratik kuruluşların teknik etkinliği için ödediğimiz bedeller olduğu sonucuna varmıştır (Giddens ve Sutton, 2016: 846-847). Bürokrasinin başlıca avantajı olan sonuçların hesaplanabilirliği, aynı zamanda onu bireysel durumlarla ilgilenmede hantal hatta boğucu yapar. Bu nedenle, modern rasyonelleşmiş ve bürokratikleşmiş hukuk sistemi, önceki adalet sistemlerinin çok iyi uyum gösterdiği bireysel özelliklerle ilgilenmekte yetersiz olmuştur. Weber, Kıta Avrupası'nın hukuk sistemi hakkındaki yazısında, *"Modern yargıç, iddiaların harçla birlikte içine atıldığı ve daha sonra Kanundan mekanik bir şekilde türetilen gerekçelerle birlikte yargıyı geri veren otomatik bir makinedir"* diye ifade etmektedir (Bendix, 1960: 421'den aktaran: Coser, 2015: 213).

Weber modern kapitalizmde bürokrasinin yayılmasının hukuk, siyaset ve sanayinin rasyonelleşmesinin nedeni ve sonucu olduğunu düşünmüştür. Ona göre, bürokratikleşme; sanat, müzik ve mimari dâhil Batı kültürünün bütün alanlarına nüfuz eden eylemin rasyonelleşmesi sürecinin somut, idari bir tezahürdür (Giddens, 2016: 286). Weber bürokratikleşmenin ve daha genel olarak dünyanın rasyonelleşmesinin etkileriyle dehşete kapılmış fakat bir çıkış yolu göstermemiştir. Onun eleştirisi sadece tanısıl nitelikte olmuştur. O, bürokrasiyi, 'sızdırmaz', 'pratik olarak parçalanamaz' ve bir kez yerleştiklerinde yıkılması en zor kurumlardan biri olarak betimlemiştir. Aynı biçimde birey bürokratların, kendilerine bürokrasinin içinde bir kez 'dizgin takıldığında' ondan sıyrılamayacaklarını düşünmüş ve Weber geleceğin bürokratikleşmeye ait olacağı sonuca varmıştır (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 130).

Bununla birlikte Weber iktidara bütünüyle olumsuz bir olgu olarak bakmamaktadır. Ona göre, modern toplumun oluşumunda ve yapısallaşmasındaki her alan ve düzeyi içine alan iktidarın bütünlüğüdür ve bu "demir kafes" den kaçış yoktur (Çiğdem, 1997: 162). Weber, görüldüğü üzere gelecekte zorunluluk alanından özgürlük dünyasına bir sıçrayış olacağına inanmamaktadır. Arada kendisini, insanlığı kendi yaratılış lanetinden kurtaracak bir karizmatik liderin ortaya çıkabileceği umuduna kaptırdıysa bile, o, geleceğin bir "demir kafes" olacağına daha muhtemel olduğunu düşünmüştür (Coser, 2015: 213). Peki, bu karmaşık bürokratik makineyi kim kontrol etmekte ve yönlendirmektedir? Weber, bürokrasinin özünde kendi başına otonom bir güç olduğuna inanmamaktadır; ona göre bürokrasi daha çok, iktidarın bir aracı ve aygıtıdır (Berberoğlu, 2014: 28). Bunu Weber'in "Bürokratik yapı maddi yönetim araçlarının efendinin elinde toplanmasıyla birlikte hareket eder" sözlerinden anlamak mümkündür (2012c: 347).

Sonuç olarak; Weber'in iktidar çözümlemesini rasyonalizm çözümlemesinin bir ürünü olarak görmek mümkündür. Kapitalist üretim sürecinde araçsal akıl çerçevesinde disipline edilen birey, devlet ve bürokrasi tarafından denetlenen bireydir. Bireyin uzmanlaşmış bürokrasi içinde kayboluşu iktidarın rasyonalize edilerek saklanması anlamına gelmektedir.

4. Michel Foucault: İktidarın Mikrofiziği

Foucault, her vesileyle iktidara ilişkin bir kuram geliştirmeyi amaçlamadığını belirtmektedir. Ancak Demirovic (2008) ve Ulama'nın da (2009) belirttikleri gibi Foucault'un çalışmaları, iktidarın etki biçiminin daha iyi anlaşılması ve analizi için kapsamlı ve farklılaştırmış bir yöntemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Esasen Foucault için temel mesele, iktidarın özüne veya doğasına ait genel sosyopolitik ve spekülatif sorgulamadan ziyade

günümüze ait iktidar süreçlerinin tarihe özgü bir şekilde araştırılmasından ibarettir. Bu özel ilgi, iktidar süreçlerinin tarihe özgün işleyiş biçimlerinin ve biricikliğinin şimdiye dek hakkıyla araştırılmamış olduğu ve bu eksikliğin de sadece kuramsal bir eksiklik olmayıp aynı zamanda bir politik mesele de olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır (Lemke, 2016: 88).

Foucault geçmişe dönük bu yorumunda iktidarın kendine has bir araştırma alanını işgal etmemesinin siyasi ortamdan kaynaklandığını söylerken bir yandan kendisinin de farkında olmadan hep iktidar sorunu peşinde olduğunu dile getirmektedir (2016b: 65).

“Bana göre iktidar açıklanması gereken şeydir. Ne zaman çağdaş toplumların yaşadıkları deneyimler ya da yapmış olduğum araştırmalar üzerine düşünsem, “iktidar” sorunuyla karşılaşıyorum. Tarih felsefesi olsun, genel toplum ya da siyaset kuramı olsun, kuramsal sistemin hiçbir zaman açıklayamadığı bir sorundur bu. Delilikle ilgili sorunların, tıbbın, hapishanenin içerisinde var olan işleyişine benim de tanık olduğum bütün bu iktidar mekanizmalarını, iktidar ilişkilerini kim açıklayacaktır? İktidar ilişkileriyle ilgili, hala kavranılmamış olan bu sorun kümesi, benim için açıklanması gereken bir şeydi; bu yüzden, onunla baş etmeye çalıştım.” (Foucault, 2004c: 156).

Bu noktada Foucault'nun çalışmalarını diğer iktidar çalışmalarından ayıran tarafın kuşkusuz onun iktidar kavramını öncekilerden farklı şekilde ele alması olduğu söylenebilir. Foucault iktidar sorununu hukuki-kurumsal modeller temelinde ele alan geleneksel yaklaşımın formülasyonu yerine, öznelerin bedenlerine ve hayat tarzlarına iktidar tarafından nüfuz eden somut yolları analiz ederek ele almıştır. İktidar sorununu “iktidarı meşru kılan şey nedir” şeklinde tamamen hukuksal ya da “devlet nedir?” şeklinde tamamen kurumsal modellere dayanarak ele alan geleneksel yaklaşımı tartışan Foucault, hukuku bir model ya da kod olarak kullanmadan iktidarı analiz etme uğraşındadır. O üniter bir devlet teorisi geliştirmek yerine egemenliğin teorik ayrıcalığından sıyrılma çağrısında bulunmaktadır (Agamben, 2001: 14). Mevcut çalışmalar hem görünür hem görünmez hem mevcut hem gizli, her yeri kuşatmış, iktidar dediğimiz bu muammayı tanımamızı sağlamak açısından yetersizdir. Kuşkusuz, devlet teorisi, devlet aygıtlarının geleneksel analizi, iktidarın işleyişini ve uygulama alanlarını her yanıyla ortaya çıkaramamaktadır. Bu aslında iktidarın ne olduğunu hala tam olarak bilmememizden kaynaklanmaktadır (Foucault, 2016a: 36):

“Günümüzde şu çok meçhuldür: İktidarı kim uygulamaktadır? Nerede uygulamaktadır? Günümüzde kimin sömürdüğü, karın nereye gittiği, kimin ellerine geçtiği ve yeniden nereye yatırıldığı aşağı yukarı bilinmektedir, oysa iktidar... İktidarı elinde tutanların yöneticiler olmadığı iyi bilinmektedir. Ama ‘yönetici sınıf’ kavramı ne çok açıktır ne de yeterince işlenmiştir. ‘Tahakküm kurmak’, ‘yönlendirmek’, ‘yönetmek’, ‘iktidar grubu’, ‘devlet aygıtı’ vs.; burada analiz edilmeyi bekleyen nosyon oyunu vardır. Aynı şekilde, iktidarın nereye kadar, hangi araçlarla ve çoğunlukla önemsiz hangi hiyerarşi, denetleme, gözetleme, yasaklama, zorlama mercilerine kadar uygulandığını bilmek gerekir” (Foucault, 2016a: 36).

Foucault geleneksel siyasi kuramın tersine ‘iktidarın üretkenliği’ üzerine çalışırken, iktidar sorununu keşfetmektedir (Lemke, 2016: 90). Bu keşif şimdiye kadar kullanılmış olan çözümleme araçları ve kavramsallaştırma biçimlerinden farklı bir bakış açısına yol açmıştır. Foucault iktidar konusunda geleneksel iktidar anlayışından duyduğu kuşkuları her defasında dile getirmiş ve yeni bir iktidar teorisinden ziyade, bir ‘iktidar analitiği’ oluşturmayı önermiştir (2016g: 122-123).

Foucault'nun yaklaşımında her zaman iktidarın nasıl uygulandığı ve iktidar uygulandığında nelerin olduğu soruları, iktidarın ne olduğu ya da nereden kaynaklandığı gibi

sorulardan önde gelmektedir (Smart, 2002: 70). Foucault, 1976 tarihli dersinin başlangıcında 1970-71'den sonra üzerinde durduğu konunun iktidarın 'nasıl'ını incelemek olduğunu söylemiştir (2018: 37). O, bir iktidar paradigması tanımlamak yerine, farklı iktidar mekanizmalarının toplumda işleyiş tarzını açıklamak, bu çerçevede bedenlerimizin, gündelik yaşantılarımızın, arzularımızın, söylemlerimizin kendi aralarında koordineli bir şekilde iktidar sistemlerine nasıl bağlandığını bilmek istemektedir (2016c: 185). "Nasıl" sözcüğü, Foucault'nun iktidar kavramının anahtarınıdır. Çünkü ona göre, "Kim benim için karar alıyor?", "Kim beni bunu yapmaktan alıkoymuş şunu yapmamı söylüyor", "kim iktidarı uyguluyor" soruları ancak 'nasıl' sorunu çözüldüğünde yanıtlanabilecektir. Bu yüzden, Foucault, sadece iktidar tematiklerinin eleştirel oluşturulmasına çaba gösterecektir (Barrett, 2004: 188-189).

4.1. İktidarın 'Her Yerde'liği

Foucault'nun iktidar yaklaşımında, iktidar ilişkilerinin bir bünyede yığılaştığı ya da bir şeyden kaynaklandığı yer, mekân, yapı ya da kurumdan bahsetmek mümkün değildir. Ona göre iktidar tüm toplumsal dokuya yayılmıştır. İktidar ilişkilerinden arınmış ya da kurtarılmış bir bölgeden bahsedilemez. Çünkü "İktidar her yerde hazır ve nazırdır" (2007). İktidar bireyler ya da gruplar tarafından birbirlerine uygulanan bir eylemler ağı olduğu için ancak uygulandığı takdirde iktidardan söz etmek mümkündür. İktidar belli kişilere özgülenmiş olmaktan uzaktır: İktidar, toplumda iktidar ilişkilerinin var olduğu sayısız noktada varlık bulmaktadır (Koloş, 2016: 126; Gökce, 2017: 18). Akal'a (2016: 348) göre iktidar kavramının çok esnekleştirilmesi, sınırlarının çok genişletilmesi, iktidarın parçalanması diye adlandırılabilir bir düşünsel çabaya denk düşmektedir. Dolayısıyla bu çaba sonuçta iktidarın her yerde olduğu, her yerden geldiği düşüncesine ulaşacaktır. Foucault'nun bu iktidar anlayışı, insani olan her şeyle özdeşleşerek, deyim yerindeyse atomlarına ayrılmaktadır.

Foucault'ya göre iktidar, kendi örgütlenmelerini kendileri oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ya da tersine çeviren bir süreç ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır. İktidarın her yerdeliği, iktidarın bir noktadan ötekine uzanan her ilişkide üretilmesinden dolayıdır. Her yerdelik, iktidarın her yeri kuşattığını değil de her yerden çıktığını ifade etmektedir (Canpolat, 2005). İktidar sayısız noktadan çıktığı için her yerdedir.

Foucault'ya göre iktidar farklı kişiler ya da kurumlar arasında dolaşımında olduğu için kimseye de ait değildir. İktidar, homojen bir egemenlik olgusu -bir bireyin ötekiler üzerindeki, bir grubun ötekiler üzerindeki, bir sınıfın ötekiler üzerindeki egemenliği- olarak ele alınmamalıdır. İktidar, çok yukarıdan ve çok uzaktan bakılması dışında, ona sahip olan ve yalnızca onu elinde bulunduranlarla, ona sahip olmayan ve ona katlananlar arasında paylaşılan bir şey değildir. İktidar dolaşımında olan zincir biçiminde işleyen bir şeydir. Şurada ya da burada yeri belirlenemez. Hiçbir zaman birilerinin elinde değildir. Bir zenginlik ya da mal gibi sahiplenilemez. İktidar, uygulanır, dolaşımında bulunur ve ağ oluşturur. Bu ağ üzerinde bireyler dolaşmakla kalmazlar, sürekli olarak bu iktidara katlanmak ve iktidarı uygulamak zorundadırlar. Bireyler iktidarın aracı olurlar: İktidar bireylerden düz geçiş yapar, onlara uygulanmaz. Dolayısıyla "hepimizin bedeninde iktidar vardır" ve iktidar bedenimizden geçiş yaparak yayılmaktadır (2018: 43).

4.2. Aşağıdan Yukarıya İktidar

İktidarın aşağıdan yukarıya oluşu, onu yukarıdan aşağıya uygulanan bir fenomen olarak analiz etme eğilimini reddeden Foucault'nun yaklaşımlarından biridir. Burada "yukarı" ile devlet gibi makro kurumlar, "aşağı" ile mikro alanlar ifade edilmektedir. Foucault'ya göre örneğin devleti, iktidarın merkezi üssü olarak almak ve oradan hareketle toplumdaki iktidar ilişkilerinin belirlendiğini varsaymak, iktidarın merkezsizliği ve aşağıdan yukarılığı nedenleriyle hatalıdır (Koloş, 2016: 132). İktidarın her yerde olması, merkezden yayılacak, aşağıda nereye kadar uzandığını ne ölçüde çoğaldığını ne ölçüde toplumun öğelerine dek sürdüğünü görmeye çalışacak bir iktidar sonucuna varılmasını düşündürmemelidir. İktidarın aşağıdan yukarıya doğru çözümlenmesi gerekmektedir. Yani sonsuz-küçük mekanizmalardan yola çıkarak; -ki bunların kendi tarihleri, kendi yörüngeleri, kendi teknik ve taktikleri vardır- ardından, kendi mantıklılığı ve bir anlamda kendi teknolojisine sahip olan bu iktidar mekanizmalarının giderek genelleşen mekanizmalar ve global egemenlik biçimleri tarafından nasıl sarmalandığını, dönüştürüldüğünü, yer değiştirildiğini ya da yayıldığını görmek gerekmektedir. En alt düzeylerde iktidar olgularının, tekniklerinin, usullerinin nasıl etkide bulunduğu incelenmelidir. Bu, usullerin nasıl yer değiştirdiğini, yayıldığını ama özellikle global olgularca nasıl kuşatıldığını ve daha genel iktidarların ya da ekonomik çıkarların hem özerk hem de sonsuz-küçük olan bu iktidar teknolojilerinin oyunu içerisine nasıl sızdığını göstermelidir (Foucault, 2018: 44).

Foucault iktidarın aşağıdan yukarıya geldiğini belirtirken, onun yukarı tarafından kolonize ya da ilhak edildiğini de sözlerine eklemektedir. Kolonize etmeyi bir anlamda alanına katmak olarak anlamak mümkündür. Devlet-etkin kolonizasyonunu Foucault'nun "Hapishane'nin Doğuşu"nda verdiği örnek somutlaştırmaktadır. Foucault bu kitabında 18. ve 19. yüzyıllarda kapatmaya dayanan bir cezalandırma sistemine geçildiğini, ancak bu cezalandırma sisteminin daha önce başka yerlerde gelişmiş olduğunu söylemektedir. Foucault'nun hapishaneyi ceza adaleti tarihinde insanlığa atılan bir adım olarak nitelemesi, onun hapishaneler kurulmadan önce yaslandığı ve insan ilişkilerinde kaynağını bulan bir oluşuma öncelik verdiğini göstermektedir. Foucault bu hal için kolonize etme deyimini kullanmaktadır. Böylece Foucault, devlet-etkin kolonizasyon bağlamında yerel iktidar pratiklerinin yani aşağının, genel iktidar ile yani yukarı tarafından belirlendiği önermesine şiddetle karşı çıkmaktadır (Koloş, 2016: 132-133). Aşağıdaki iktidar ilişkileri bir biçimde devletleşerek yukarıda toplanmaktadır ve yukarı, aşağıdaki iktidar ilişkilerini devşirmektedir. Bu devşirmenin yönü ise stratejik olarak belirlenmektedir (Foucault, 2011b: 79).

4.3. Disiplinci İktidar

"Hapishanenin Doğuşu" 1975 yılında yayınlanır ve daha önce yaşanmış olan hapishane isyanlarıyla bariz bir şekilde ilişkilidir. Başlığın vadettiğinden farklı olarak çalışmanın merkezinde 'hapishanenin doğuşu' yer almamaktadır. Bundan ziyade Foucault, cezalandırma pratiklerinin tarihsel değişimine dayanarak 18. yüzyıl sonunda ve 19. yüzyıl başında meydana gelen, sonunda tamamen yeni bir iktidar uygulama biçimlerinin ortaya çıktığı karmaşık bir toplumsal dönüşüm sürecini izlemeyi tercih etmektedir. Bu iktidar uygulama biçimleri Foucault'ya göre, bugüne dek etkili olmuşlar ve hapishanenin süreğenliğini ve sağlamlığını bütün eleştirel karşı çıkışlara ve krizlere rağmen garantilemişlerdir. Bu nedenle hapishanenin tarihi aynı zamanda 'şimdinin tarihi'dir (2006b: 37).

Araştırmanın hareket noktası, 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçişte Fransa'da bedene uygulanan cezanın niçin görünürde "bedensel olmayan" hapis cezasından ayrıldığı sorusudur (Foucault, 2006b: 306). Yani araştırma, 18.yüzyılın sonunda Avrupa'da ortaya çıkan yeni ceza

ve disiplin düzenini irdelemektedir. Kralın iktidarını korku salarak sağlamlaştırması için gösteriye dönüştürülen azap çektirme cezasının yerini yeni sistem almaktadır. Bu sistemin temelini varlık nedeni ıslah etmek olan yargıçların otoritesinde gerçekleşecek kamusal tartışma oluşturmaktadır. Cezanın infazı ayrı idareye devredilmiş ve bedensel ceza herkese eşit hale gelmiştir (Bidet, 2016: 30).

Foucault'ya göre hapishanenin doğuşu, cezanın yoğunluğunun azaltıldığını belirtmekten ziyade cezai amaçlarla ve yöntemlerde bir değişikliğin olduğunu göstermektedir. Burada iki argüman ortaya çıkmaktadır. Birincisi, hapishane ta başından beri hukuki bir özgürlükten men etme ediminden fazladır: Hapis, yalnızca tutuklayıp cezalandırmaz, aynı zamanda terbiye eder ve iyileştirir de. Hapishane, yalnızca cezayı uygulamakla kalmayıp onu ayrıca (erken tahliye, iyileştirme hapsi, yarı zamanlı serbestlik gibi yollarla) tekrar düzenleyebilen ve tadile edebilen, hukuk aygıtının altında ve onun için kurulan bir alt-hukuk biçimidir. İkinci argüman ise, hapishanenin kapitalist üretim sisteminin ekonomik zorunluluklarından kaynaklanamayacağıdır. Hapishane hiçbir şekilde doğrudan kazanç getirmez ve iş gücünün hareketliliğini engellemeye yaramaktadır (2006b: 307). Ekonomik olan aynı anda hem doğrudan hem de dolaylı olarak nüfuz etmektedir. Yani hapishanenin 'artı değeri' ekonomik bireylerin imal edilmesini içermektedir. Hapishane çalışmasının amacı, meta üretimi değil bundan ziyade uysal ve yararlı öznelerin üretimidir. Hapishanenin amacı, makinenin kullanılması değildir, bilakis kendisi zorla dönüştürme aygıtıdır. Meta üretimi amaçlı endüstriyel makine, yararlı bireyleri "hazır hale getiren" hapishane makinasına karşılık gelmektedir. Sonuçta hapishanedeki çalıştırmanın ekonomik bir etkisi varsa, bu onun endüstriyel bir toplumun genel ölçütlerine uyan mekanik hale getirilmiş bireyler üretmesinden kaynaklanmaktadır (Foucault, 2006b: 171).

Foucault'nun çözümlemesi, bedene dayanan, onu parçalara ayıran, hareketlerini hesaplayan ve davranış biçimlerini yöneten bir iktidar biçimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu iktidar biçimi, amacı bedenün gücünü etkili bir biçimde kullanılabilirsin diye onu terbiye etmek olan bir dizi teknik ile işlemektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda giderek tüm toplumsal bünyeyi istila eden bu teknikler bütünü Foucault için "disiplin" olarak adlandırılmaktadır. Disiplinler, yalnızca hukuk biçimlerini mikro düzlemlere yaymakla kalmayan, hukukun sınırlarını da yavaş yavaş ortadan kaldıran bir nevi karşı hukuktur. Bu yüzden Foucault'ya göre, iktidar ilişkilerinin temellerini oluşturan hukuk değil, disiplindir (2006b: 164). Disiplin ne kurumlarla ne de aygıtlarla ilişkilidir ne sadece hukuki veya ekonomik gerekçelere atfedilebilir ne de baskıcı veya ideolojik etkilere indirgenebilir: O bir iktidar tipi, iktidar icra etmenin bir tarzı olup, koskoca bir aletler, teknikler, usuller, uygulama düzeyleri, hedefler bütünüdür. Disiplin altına alma teknolojisi, tabi kılınabilecek, yararlanılabilecek, yeniden biçimlendirilip mükemmelleştirilebilecek bir bedeni hedef almaktadır. Bastırıp gizlediğinden çok, algılama biçimleri ve teamüller oluşturmakta, inşa etmektedir. Kölelik ve serflik gibi geleneksel egemenlik biçimlerinin tersine disiplin hem ekonomik faydasını artırma amacıyla hem de politik tutsaklığını azaltmak amacıyla bedenün yeğlinliğini çoğaltmaktadır. Disiplin, bedenün ekonomik faydasını yüksek düzeylere çıkardığı gibi, bedeni politik olarak tabi kılan, özgün bir iktidar teknolojisini tesis etmektedir (Lemke, 2016: 110).

Bu soybilimsel proje içerisinde hapishane hem paradigmatik hem de istisnai bir pozisyona sahip olduğundan kilit bir rol oynar. Hapishane, bir yandan diğer pek çok toplumsal alanlarda da dayatılan iktidar teknolojisinin kendi içerisinde somutlaştırılması nedeniyle örnek niteliğinde bir öneme sahiptir. Hapishane, toplumun tamamına nüfuz eden

ve toplumun kendisini bir hapisaneye çeviren mekanizmanın bir parçasıdır. Buna ilaveten toplumun bir “hapisane takımadası” olarak inşa edilişi hapisanenin toplumsal kabulünün ön koşuludur. Öte yandan hapisane, disiplinin sürekliliğinde özel bir yere sahiptir. Okul veya fabrikadan, hastaneden veya ordudan daha fazlası olarak hapisane, disipline dayalı diğer kuşatma prosedürlerini en uçlara taşıyan disiplinlerin bütünüdür. Foucault, hapisane örneğinin kendisinin, modern toplumların genel karakteristiği sayılan bir iktidar teknolojisi üzerinde analitik açıklıkla çalışmaya izin verebileceğini varsaymaktadır (Lemke, 2016: 132).

4.4. Biyo-İktidar

Modern zamanlarda iktidar artık bir refah sorunudur; bedeni en verimli şekilde denetimi altına almaya çalışan “refah stratejileriyle” yaşam üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Yaşam tam anlamıyla hükmeden iktidarın bu türü hem birey hem de toplumun okullar, kurumlar, aileler, aşk ilişkileri gibi çeşitli alanlarındaki yaşamların hesaplanmış bir yönetimi projesiyle gündeme getirilmiş olan biyo-iktidardır. Biyo-iktidar, topluma ait belli kayıtları (doğum oranları, kamu sağlığı, hastane sayısı, barınma, göç vs.) en faydalı duruma getirmeyi amaçlamaktadır (Tekelioğlu, 2003: 173).

Foucault biyo-iktidar kavramını ilk kez 1974'te verdiği bir derste kullanmış olsa da kavramı sistematik olarak 1976'da *Collège de France*'da verdiği derslerde (2018: 249) ve “*Cinselliğin Tarihi*” kitabının ilk cildinde kullanmaya başlamıştır. Foucault 1980 sonrası “*Cinselliğin Tarihi*” eserine yoğunlaştığı ve iktidarın bu alandaki kullanımlarını ortaya çıkardığı yıllarda, araştırmasının son boyutu olan “biyo-siyaset” kavramına; insanın doğal hayatının gittikçe biraz daha fazla iktidar hesapları ve iktidar mekanizmalarına dâhil olmasına taşımıştır (Agamben, 2001: 157). Bu çalışmada Foucault “biyo-iktidar”la egemen iktidarı kıyaslarken, iktidarın çeşitli mekanizmalarının analitik ve tarihsel sınırlarını çizmeye çalışmıştır (2007: 36):

“Tasarruf artık bu iktidarın en önemli biçimi olmaktan çıkıp boyun eğdirdiği güçleri kışkırtma, güçlendirme, denetleme, gözetleme, en iyi hale getirme ve düzenleme şeklinde çalışan işlevlere sahip olan parçalar içinde yalnızca bir parça haline gelme eğilimindedir: Güçleri sekteye uğratmak, onları ortaya koymak ya da yok etmek yerine onları üretmenin, bütmenin ve düzene sokmanın peşine düşen bir iktidar”

Egemen iktidarın biyo-iktidarla birleşmesini siyasetin kendi içinde geçirdiği bir değişim şeklinde yorumlamamak gerekmektedir. “Hayatın tarihe girişi”, insan bedeni hakkındaki tıbbi ve bilimsel bilginin artışının yanı sıra 18. yüzyıldaki tarımsal üretimin ve sanayinin büyümesinin bir göstergesiydi. Biyolojik olan, tarihsel olan üzerindeki baskısını salgınlar, hastalıklar ve kıtlık biçiminde gösterirken, artık hayat üzerindeki görelî denetime izin veren teknolojik, bilimsel, toplumsal, tıbbi yenilikler hiç olmadığı kadar fazlalaşmıştı. Böylelikle hareket için gereken alanda, söz konusu alanı düzenleyip genişleten iktidar ve bilgi yöntemleri, yaşam süreçlerine karşı sorumluluk alıp onları denetlemeye ve dönüştürmeye girişmektedir (Foucault, 2007: 142).

Foucault, egemen (hükümran) iktidarın öldürdüğünü ya da yaşamasına izin verdiğini, ancak söz konusu biyo-iktidarın özelliğinin ise hayatı teşvik etmek ya da ölüm konusunda engelleyici durmak olduğunu fark etmiştir (2018: 246). Ölüm üzerindeki baskıcı iktidar, yasa karşısındaki öznelere ziyade canlı varlıklarla uğraşan hayat üzerindeki iktidara tabidir. Foucault hayat üzerindeki bu iktidarın iki temel biçimini birbirinden ayırmaktadır. Bunlar: bireyin bedenini disipline eden ve nüfus üzerinde düzenleyici denetleme yapan biçimlerdir (2018: 256). 17. yüzyılda hali hazırda işleyen disiplinci teknoloji bireyin bedenini denetlemekte ve yönetmektedir. Bu, insan bedenini karmaşık bir makine olarak kavrayan

insan bedeninin politik anatomisidir. Bu teknik, bastırmak ve gizlemekten ziyade fiziksel alışkanlıklar ve daimî kılavuzlar inşa edip yapılandırarak işlemekteydi. Kölelik ve serflik gibi tahakkümün çok daha geleneksel biçimine göre disiplin, bedenün ekonomik üretimselliğinin artmasına olanak sağlarken, aynı zamanda politik tabiyeti garanti altına almaya zorlayan güçleri zayıflatmıştır. Ekonomik ve politik buyrukların birbirine bağlanması tam da disiplinin tamamlanmasını ve bir teknoloji olarak statüsünün kurulmasını sağlamaktadır (2006b: 210):

“Disiplinlerin tarihsel anı, yalnızca becerilerinin gelişmesini veya bağımlılığının ağırlaştırılmasını değil de aynı zamanda onu mekanizma içinde daha fazla yararlı hale getirdiği ölçüde daha da fazla itaatkâr kılan (ve tersine) bir ilişkiyi oluşturmayı hedefleyen bir insan bedeni sanatının doğduğu andır.”

Foucault’ya göre 18. yüzyılın ikinci yarısında bireylerin bedenine değil, nüfusun kolektif bedenine yönelen başka bir iktidar teknolojisi baş göstermiştir. Başka bir deyişle, temeli on sekizinci yüzyılın başlarında atılmış olan insan bedeninin anapolitiğinin yerini, aynı yüzyılın sonlarında, artık insan türünün biyopolitiği almıştır. Foucault’nun biyo-iktidar olarak adlandırılan bu yeni iktidar teknolojisinde egemen gücün doğumların, ölümlerin ve üreme oranı, nüfusun doğurganlığı gibi, yaşamın içini dolduran bir süreçler bütünü artık dikkate almaya çalıştığı çok açıktır. Temel yaklaşımı bakımından disiplinleştirici değil de düzenleştirici bir karakter taşıdığı dikkat çeken bu yeni iktidar teknolojisinin, yani biyo-iktidarın etkinlik alanını nüfus, daha açıkçası nüfusu yakından ilgilendiren doğumların, hastalıkların, ölümlerin, çeşitli biyolojik yetersizliklerin oranı belirleyecektir (2018: 242-243).

5. Sonuç Yerine: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Weber ve Foucault, her biri farklı amaçlarla da olsa, geleneksel akademik kişiliğin, kendi dönemlerinde hâkim teorik tutumun dışına çıkmaktadırlar. Böylece sundukları teorik çerçeve ve düşünür profiliyle benzer sayılabilecek birçok özellikleri bulunmaktadır.

Max Weber iktidarı, toplumsal ilişki olarak ele almaktadır. Weber’in görüşüne benzer olarak, Foucault da iktidarı toplumsal ilişki olarak görmektedir. Bu noktada, Weber ve Foucault’nun iktidar kavramına dair yaklaşımlarının, iktidarı toplumsal ilişki olarak ele almalarından dolayı benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Her iki düşünür de iktidar çözümlenmelerini yaparken, Marx’ın iktidar anlayışına karşı çıkmış ve onu eleştirmişlerdir. Weber iktidar arayışının altında yatan sebeplerin sadece ekonomik çıkarlara indirgenemeyeceğini söylerken, paralel bir şekilde Foucault da iktidar analizi yaparken ekonomik göndermeli Marksist yaklaşımdan kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada her iki düşünür de iktidar kavramını açıklarken salt ekonomik çıkarların yeterli olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu açıdan da her iki düşünürün görüşleri örtüşmektedir.

Weber ve Foucault’nun iktidar kavramını ele alışlarında ortak noktalarına ilişkin ayrıca; onların kavramı modernleşme ile ilişkili olarak algıladıklarını ve ortaya koydukları iktidar tartışmalarının ise modernite eleştirisi olduğu söylenebilir. Bu anlamda tarihsel olarak böyle bir eleştiri boyutunu Weber’in başlattığı noktasında genel bir kanaat mevcuttur. Weber rasyonalite ve modernite arasındaki ilişkiyi bu sıfatla ilk ortaya koyan olmasa bile, sorunu bu biçimde kavramayı öneren ilk kişidir. Weber’in modernite teorisi rasyonalite düşüncesine dayanmaktadır. Foucault ise doğrudan olmasa da yine de Weber’in modernite anlayışını eleştirmektedir. Modernitenin eleştirisi Foucault’da modern toplumun eleştirisi olarak

karşımıza çıkmaktadır. Weber'in bürokrasinin toplumu sınırlandırdığı görüşünü Foucault'nun da paylaştığını söylemek mümkündür.

Foucault ve Weber, iktidar karşısında özneyi konumlandırmaktadır; bu açıdan her iki düşünür arasında bir benzerlik söz konusudur. Foucault'ya göre özneler, iktidar ürünü olan her kurumsal yapı ya da teori –hastaneler, akıl hastaneleri, klinikler, hapisaneler gibi kurumların yanında, biyo-iktidar gibi– çeşitli iktidar ağları tarafından şekillenen, toplumsal ilişkiler içerisinde oluşturulmaktadır. Bu nedenle, bireylerin oluşumunda iktidar anahtar bir unsurdur. Bireyler iki anlamda boyun eğmektedirler; toplumsal alandaki karmaşık, çoğul ve değişen iktidar ilişkilerine boyun eğmek ve aynı zamanda bu ilişkilerde ve bu ilişkiler aracılığıyla bir özne konumunu almak suretiyle yani; iktidar oluşturduğu ilişkiler kümesiyle özneleri hem iktidarın uygulayıcısı hem de iktidarın sonucu olarak şekillendirmektedir.

Weber'in özne meselesine yaklaşımı ise aynı noktadan kalkan ikili bir yaklaşımı barındırmaktadır. İkili yaklaşımın bir ayağını bürokrasinin insani öze etkileri, ikinci ayağı ise egemenlikte öznenin kapladığı yer oluşturmaktadır. Birinci ayakta Weber'in kötümserliği kendini göstermektedir. Ona göre bürokrasi modern toplumun kaçınılmaz bir sonucu olarak yukarıda belirtildiği gibi insanı demirden bir kafese kapatmış ve onun özünü boşaltmıştır. Weber'in özne insana yer verdiği ikinci ayakta ise otoritenin bu özneye duyduğu gereksinim gündeme gelmektedir. Gerçek bir iktidardan bahsedilmesi için meşruluğuna inanarak ona uyan öznelere ihtiyaç duyuluyorsa, otorite türlerinde bir özne varsayımı da olmak zorundadır. Zira Weberyen sosyolojide hiçbir otorite tipi, bu anlamda, öznesiz yapamaz. Dolayısıyla Weber'in özneye yaklaşımın her iki ayağında da temel noktayı tözsel bir öze sahip olan özne varsayımı oluşturmaktadır. Bu Foucault'nun düşüncesinde, öznenin hem iktidarın bir sonucu hem de uygulayıcısı olması durumu ile benzerlik göstermektedir.

Foucault'nun insan bedenini iktidarın eylem alanı olarak görmesi ve bu eylem alanında bedeni cinsellikten deliliğe kadar öznenin kendi kendisi ile ilişkisinde disipline etmesinin köklerinin, Weber'in rasyonalizmin beden üzerindeki disipline edici yansımaları ile aynı kökten geldiği söylenebilir. Foucault bedeni, söylemlerin etkisi ve kurumsal-yönetimsel pratiklerin sonucu olarak ele almıştır. Tıpkı Weber'in dinsel çileciliği, bürokrasiyi bedenin bir düzenlenişi olarak ele alması gibi, Foucault'da disiplini bedenin bir yönetilişi olarak ele almıştır. Aslında Foucault'nun disiplini ele alma biçiminin basitçe Weber'in usallık çözümlemesinin çağdaş bir uyarlaması olduğu savunulabilir; bu usallığın bürokrasi ve yönetimde kurumsallaştığı durumlar için özellikle böyledir. Bedenin yönetilmesi, sonuç olarak toplumun yönetilmesinin temelidir. Foucault, Weber'in demir kafes metaforunu anımsatırcasına; toplumun rasyonelleşmesi ve bürokratikleşmesi ve iktidarın bireyi istediği gibi evirip çevirmesi sonucu bireyin özgürlüğünün kaybolduğunu belirtmektedir. Ve birey iktidarın bir ürünü haline gelmiştir.

Weber ve Foucault'nun iktidar anlayışlarının yaşadıkları tarihsel dönem, içerisinde buldukları entelektüel çevre -Foucault Fransız, Weber Alman sosyal bilimler geleneğinden gelmektedir- itibarıyla farklı olması olağandır. Weber ve Foucault'nun ilk önce iktidara bakışlarında ayrılık gözükmemektedir. Weber toplumun rasyonalizasyonunu eleştirmekle birlikte aslında iktidara karşı çıkmamaktadır. O, iktidarı meşru kılan nedenleri araştırırken, iktidarın tahakkümünü eleştirmez. Weber iktidara Foucault kadar eleştirel bakmamaktadır. Foucault iktidar çözümlemesinde, Weber'in kullandığı, otorite, egemenlik, meşruluk kavramlarıyla ilgilenmez. O, iktidarın mikro fiziğine odaklanmıştır.

Foucault'nun iktidar çözümlemesinde hareket noktası, iktidarın toplumda kökleşen yapıları olmuşken, Weber'in hareket noktası, aktörler olmuştur. Weber'e göre iktidar bir iradenin diğerine baskın çıkmasıdır. Yani iktidar bir aktörün diğeri üzerindeki gücüne dayanmaktadır. Foucault'ya göre ise iktidar kendini oluşturduğu yapılarla göstermektedir. Foucault'ya göre iktidar baskıcı olmaktan ziyade üretkendir. O sosyal bedenin kılcalları üzerinden işlemektedir. Ayrıca iktidar inançlar üzerinden değil daha çok sosyal pratiklerle kendini ortaya koymaktadır. Weber ise iktidarı tanımlarken iktidara bu kadar üretken bir işlev yüklemeyiz. Foucault fiili disiplin pratiklerini değil de bunların tasarımını araştırmıştır. Amacı bu pratiklerin ideal biçimlerini sergilemektir. Bu noktada, Foucault'nun Weber'den farklı olarak, iktidarın daha çok görünmeyen yüzünü araştırdığı söylenebilir.

Sonuç olarak; Weber ve Foucault'nun iktidarı ele alışlarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada her iki düşünürün de iktidarı anlamak ve açıklamak noktasında yeni bakış açıları kazandırdıkları ortadadır. Onlar, modern toplumlarda gittikçe karmaşık hale gelen iktidar sorunsalının anlaşılması için geniş bir çerçeve sunmuşlardır. Geldiğimiz noktada şu bir gerçektir ki tüm toplumlarda, günümüzde ve gelecekte iktidar kavramının analizi temel bir soru olarak tartışılmaya devam edecektir.

Kaynakça

Agamben, G. (2001). Kutsal insan. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Akal, C. B. (2016). İktidarın üç yüzü. (8. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Barrett, M. (2004). Marx'tan Foucault'ya ideoloji. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Doruk Yayınları.
- Berberoglu, B. (2014). Küresel çağda siyasal sosyoloji, (Çev. E. Sönmez). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bidet, J. (2016). Foucault'yu Marx'la okumak. (Çev. Z. Cunillera). İstanbul: Metis Yayınları.
- Brubaker, R. (2017). Rasyonalitenin sınırları: Max Weber'in sosyal ve ahlaki düşüncesi üzerine bir deneme. (Çev. B. Taniyan, G. Çeğin). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Canpolat, N. (2005). Foucault. İçinde N. Rigel (ed.), Kadife Karanlık (ss. 75-138). İstanbul: Su Yayınevi.
- Collin, P. H. (2004). Dictionary of politics and government. London: Bloomsbury.
- Collins, R. (2017). Max Weber: Bir kılavuz, (Çev. T. Banguoğlu). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Corcuff, P. (2008). Siyasetin büyük düşünürleri, (Çev. A. U. Kılıç). İstanbul: Versus Yayınları.
- Coser, L. A. (2015). Sosyolojik düşüncenin ustaları, (Çev. H. Hülür, S. Toker, İ. Mazman). Ankara: Deki Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). Bir imkân olarak modernite: Weber ve Habermas. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirovic, A. (2008). Das problem der macht bei Michel Foucault. Ipw Working Paper No. 2/2008. Wien: Universitaet.
- Fleury, L. (2009). Max Weber. (Çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Foucault, M. & Chomsky, M. (2005). İnsan doğası: İktidara karşı adalet, (Çev. T. Birkan). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Foucault, M. (2001). Yapısalcılık ve post yapısalcılık. (Çev. Ü. Umaç, A. Utku). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Foucault, M. (2004a). Kimsiniz siz, Profesör Foucault?, İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar 5: Felsefe sahnesi (ss. 83-104). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2004b). Bir soruya cevap", F. Keskin (ed.), Seçme yazılar 5: Felsefe sahnesi (ss. 113-138). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2004c). Marx'tan sonra. (Çev. G. Aksay). İstanbul: Chiviyazıları Yayınları.
- Foucault, M. (2006a). Deliliğin tarihi, (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2006b). Hapishanenin doğuşu, (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları.
- Foucault, M. (2007). Cinselliğin tarihi, (Çev. H. U. Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011a). Omnes et singulatim: Siyasi aklın bir eleştirisine doğru. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 2 Özne ve iktidar (ss. 25-56). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011b). Özne ve iktidar. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 2 Özne ve iktidar (ss. 57-82). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011c). Hakikat kaygısı. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 2 Özne ve iktidar (ss. 83-97). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011d). Hakikat, iktidar ve kendilik. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 2 Özne ve iktidar (ss. 98-105). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011e). Kültür sorunları, Foucault-Prete tartışması. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 5 Felsefe sahnesi (ss. 287-299). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011f). Aydınlanma nedir?-I. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 2 Özne ve iktidar (ss. 162-172). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011g). Aydınlanma nedir?-II. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 2 Özne ve iktidar (ss. 162-172). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). Bir tutkunun arkeolojisi. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 6 Sonsuza giden dil (ss. 366-377). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2016a). Entelektüeller ve iktidar. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 1 Entelektüelin siyasi işlevi (ss. 29-40). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016b). Hakikat ve iktidar. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 1 Entelektüelin siyasi işlevi (ss. 58-84). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016c). İktidar üzerine diyalog. İçinde F. Keskin (ed.), Seçme yazılar: 1 Entelektüelin siyasi işlevi (ss. 179-193). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2018). Toplumunu savunmak gerekir. (Çev. Ş. Aktaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2016). Kapitalizm ve modern sosyal teori. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. & Sutton, P. W. (2016). Sosyolojide temel kavramlar. (Çev. A. Esgin). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Gökçe, G. & Gökçe, O. (2018). Siyaset sosyolojisi açısından siyaset olgusunun anlam ve kapsamı. İçinde O. Gökçe (ed.), Siyaset sosyolojisi (ss. 79-99). Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Gökçe, O. (2017). İletişime giriş. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Kalberg, S. (1980). Max Weber's types of rationality: cornerstones for the analysis of rationalization processes in history. *American Journal Of Sociology*, 85, 1145-1179.
- Kalberg, S. (2017). Max Weber'in karşılaştırmalı-tarihsel sosyolojisi. (Çev. A. Bölükbaşı). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Keane, J. (1984). Public life and late capitalism: Toward a socialist theory of democracy. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koloş, U. (2016). Foucault, iktidar ve hukuk. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lemke, T. (2016). Politik aklın eleştirisi: Foucault'nun modern yönetsellik çözümlemesi. (Çev. Ö. Karlık). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Levine, D. N. (1985). The flight from ambiguity: Essays in social and cultural theory. Chicago: University Of Chicago Press.
- Lowith, K. (1999). Max Weber ve Karl Marx, (Çev. N. Yılmaz). Ankara: Doruk Yayınları.
- Lukes, S. (2006). İktidar ve otorite. İçinde T. Bottomore, R. Nisbet (ed.), Sosyolojik çözümlemenin tarihi (ss. 681-726). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Lukes, S. (2016). İktidar: radikal bir görüş. (Çev. M. Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). Sosyoloji kuramları. (Çev. H. Hülür). Ankara: Deki Yayınları.
- Sarup, M. (2017). Post-yapısalcılık ve postmodernizm. (Çev. A. Güçlü). Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Smart, B. (1989). Foucault, Marxism, and critique. London: Routledge.
- Smart, B. (2002). Michel Foucault. New York: Routledge.
- Swingewood, A. (1998). Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi. (Çev. O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tekelioğlu, O. (2003). Foucault sosyolojisi. Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi.
- Ulama, N. (2009). Michel Foucaults machtbe-griff oder die biopolitische verortung der moderne. *Politik Und Gesellschaft*, 09, ss. 90-108.
- Weber, M. (1975). Max Weber: a biography. New York: John Wiley.
- Weber, M. (1978). Economy and society: An outline of interpretive sociology. G. Roth ve C. Wittich (ed.), Economy and society. Los Angeles: University Of California Press.
- Weber, M. (2011). Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı. (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Weber, M. (2012a). Sosyal bilimlerin metodolojisi. (Çev. V. S. Öğütler). İstanbul: Küre Yayınları.
- Weber, M. (2012b). Ekonomi ve toplum-I. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2012c). Ekonomi ve toplum-II. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2014). Sosyoloji yazıları. (Çev. T. Parla). İstanbul: Deniz Yayınları.
- Weber, M. (2015). Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu. (Çev. E. Aktan). Ankara, Alter Yayınları.
- Weber, M. (2017). Bürokrasi ve otorite. (Çev. H. B. Akın). İstanbul: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2018). Sosyolojinin temel kavramları, (Çev. Medeni Beyaztaş). İstanbul: Yarı Yayınları.